Ռաֆֆի

Խաչագողի հիշատակարանը

3 - Դ

ԿՈՐԱԾ ՀԱՅՐ

Իմ այն օրվա որսորդությունը անցավ հաջող կերպով, ես սպանեցի մի նորահաս եղջերու և մի քանի հատ վայրենի աղավնիներ: Բայց քավոր Պետրոսի մոտ չվերադարձա, որովհետև Ներսեին խոստացել էի այն գիշերը անցկացնել ձկնորսի խրճիթում: Ընկերներս իմ մասին անհանգիստ չէին լինի, որովհետև կմտածեին, թե որս չգտնելու պատճառով ես մնացել էի անտառում: Բացի դրանից, ընկերության մեջ ես փայտ կտրողների և ածուխ պատրաստողների բաժնումն էի. իմ պաշտոնակիցները ըստ մեծի մասին գիշերները անց էին կացնում բացօթյա, անտառի մեջ, ածուխի խարույկների մոտ, մանավանդ որ ամառ էր, եղանակը տաք էր:

Արեգակը դեռ նոր սկսել էր թեքվել դեպի իր գիշերային մուտքը, երբ ես վերադարձա ձկնորսի խրճիթը: Ճանապարհին մտածում էի, թե Ներսեն շատ կուրախանա, երբ կտեսնե իմ որսերը: Նա նստած էր խրճիթի դռանը, սպասում էր ինձ: Երբ. հեռվից տեսավ, մինչև եղևնի ծառի մոտ վազեց իմ առաջը: Այդ ծառը նրա սահմանն էր:

Նա նկատեց եղջերուին, որ քաշ էր ընկած իմ ուսից, և աղավնիները, որ դրած էին իմ որսորդական մախաղի մեջ:

Ա՛խ, ինչո՞ւ սպանեցիր դրան, Ասաց նա ցավալի ձայնով. խե՛ղճ եղջերու, ով գիտե, գուցե մայր ունի... հիմա լաց է լինում դրա մայրը...

Եղջերուն լաց չէ լինում, Ենենե, պատասխանեցի ես, հանգստացնելով նրան:

Ինչպե՞ս լաց չէ լինում, չէ՞ որ նա էլ աչքեր ունի, ասաց նա և սկսեց վեր բարձրացնել իմ սպանած եղջերուի գլուխը և նայել աչքերին:

Դրա աչքերը խփած են, դա մեռել է.... Ասաց նա սոսկալով և ետ քաշվեցավ, Դրանից հետո էլ չես սպանի, այդպես չէ՞:

Ապա ի՞նչ որսամ:

Գայլեր սպանիր, նրանք այնպես չար են, որպես այն ավազակները... Ա՛խ, էլի մտքիս եկան անիրավները... դու ասեցիր, որ մոռանամ նրանց...

Հա՛, սիրելիս, մոռացիր նրանց...

Մենք մտանք խրճիթը: Պառավը դեռ նոր էր վառել ճրագը: Ծերունի ձկնորսը վերադարձել էր ծովի ափից: Նա այս երեկո ավելի լավ տրամադրության մեջ էր գտնվում, թեք էր ընկած ճյուղերից հյուսած մահճակալի վրա և մի առանձին բավականությամբ ծխում էր: Երևում էր, ծովի վրա նրա որսորդությունն էլ հաջող էր անցել: Երբ տեսավ ինձ, գլուխը վեր բարձրացրեց և, առանց շարժվելու իր տեղից, խիստ ջերմ բարեսրտությամբ ողջունեց: Ես նստեցի նրա մոտ, իսկ Ենենն տեղավորվեցավ իմ կողքին: Նա դարձյալ առանց լռելու խոսում էր, միշտ նոր և նոր հարցեր էր առաջարկում: Իսկ ծերունին լսելով նրա անմեղ հետաքրքրությունը, ժպտում էր, ուրախանում էր: Նա ասաց.

Եթե Ենենի լեզուն կապես, աչքերով կխոսի, եթե աչքերը փակես, ձեռներով կխոսի: Ամեն ինչ դրա մոտ խոսում է:

Այսպիսի կրակոտ բնավորությունները չեն կարող լուռ մնալ, պատասխանեցի ես:

Ենենն գլուխը քաշ գցեց և, իրան վիրավորված ձևացնելով: ասաց,

Ես էլ չեմ խոսի:

Լավ, տեսնենք, Ասաց ծերունին, կարո՞ղ ես համբերել առանց խոսելու:

Նա մի քանի րոպե լուռ մնաց, հետո սկսեց ծիծաղել:

Չեմ կարող, չեմ կարող, Բացականչեց և վազեց ծերունու մոտ:

Ծերունին գրկեց նրան և սկսեց իր կոշտացած ձեռքով փայփայել նրա սև գիսակները:

Պառավը զբաղված էր ընթրիքի պատրաստությունով: Նենեն թողեց մեզ, գնաց նրան օգնելու: Նա արդեն այն աստիճան ընտանիացել էր այդ տան մեջ, կարծես թե այնտեղ էր ծնված և այնտեղ էր սնված: Նա գիտեր ի՛նչ բան ի՛նչ տեղ էր գրած, գիտեր տան բոլոր ծակուծուկը:

Անտառների խուլ առանձնության մեջ, ծովի ափի մոտ, ձկնորսի անշուք խրճիթը, լուսավորված յուղային ճրագով, մի գեղեցիկ տեսարան էր ներկայացնում: Թեև ամեն ինչ նրանում կրում էր իր վրա խորին չքավորության կնիքը, բայց գոհությունը և խաղաղությունը թագավորում էր բոլորի վրա: Այդ բարի ձկնորսները երջանի՞կ էին. երջանի՞կ էին, որովհետև ոչինչ չունեին և ունենալու ցանկություն ևս չունեին: Ի՞նչ ավելի մեծ հարստություն կարող էր լինել, քան թե այն, երբ մարդ իր ունեցածովը գոհ է:

Այդ մտածությունները զարթեցրին իմ մեջ իմ անցյալի սարսափելի հիշողությունները և երևան հանեցին սոսկալի պատկերներ: Ես արյունոտ ձեռքերով քանի-քանի՛ տարիներ շարունակ անդադար ոսկու ամբարներ էի դիզում, բայց իմ անհագ սիրտը ոչինչ բանից գոհանալ չէր կարողանում: Ես մնում էի միշտ աղքատ, միշտ թշվառ, որովհետև ունեցածովս չէի բավականանում:

Ծերունին, այն անտառների պատրիարքը, կլիներ ոչ ավելի քան հիսուն տարեկան, բայց նրա երկաթի կազմվածքը կորցրել էր իր ամրությունը: Նա ծերացել էր ավելի վաղ, քան թե ներում էր նրա հասակը: Երևում էր, որ նա իր կյանքում շատ դժբախտությունների էր հանդիպել, շատ տանջանքներ էր կրել,

որոնց հետքերը դեռ մնում էին նրա տխրամած ճակատի վրա: Առանձնության մեջ, հեռո՛ւ աշխարհից, բնակվելով լայնատարած ծովի ափի մոտ, երևի նրա ալիքների մեջ նա կամեցել էր թափել իր անցյալ կյանքի դառնությունները:

Բայց ինչ որ ավելի էր ինձ զարմացնում, դա էր նրա արտասանությունը:

Մենք խոսում էին ռուսաց լեզվով: Ես այդ լեզվով այնքան վարժ էի խոսում, որ ոչ ոք չէր կարող կասկածել, որ ես ռուս չեմ: Բայց նրա ի՛նչ ազգից լինելը դեռ ես չգիտեի* նրա արտասանությունը ինձ բոլորովին խորթ էր թվում: Նույն կասկածը, որպես ես նկատում էի, ուներ ծերունին և իմ վերաբերմամբ: Իմ վարժ խոսելը չէր կարող նրան համոզեի թե ես ռուս եմ: Իմ դեմքը, իմ գծագրությունը, իմ սև մազերը բոլորովին հակառակ վկայություն էին տալիս իմ մասին:

Ընթրիքը արդեն պատրաստ էր. մենք բոլորեցինք սեղանի շուրջը. Նենեն նստեց իմ մոտ, իսկ պառավը նստեց ծերունու մոտ: Իմ որսորդական սրվակի մեջ մնացել էր բավական արաղ, ես տվեցի ծերունուն, նա խմեց: Սառած ուղեղը տաքացավ, նա սկսեց ավելի և ավելի կենդանանալ: Բայց բոլորովին առասպելական մի երևույթ էր ներկայացնում այդ ծածկամիտ ալևորը: Նա իր մասին ամենևին չէր խոսում, և երբ իր վրա խոսք էր լինում, միշտ աշխատում էր խույս տալ կամ հարևանցիորեն անցնել, առանց մի որոշ միտք հայտնելու: Բայց ես նրա երեսի խորշոմների մեջ նկատում էի մի գաղտնիք, որ ամենայն զգուշությամբ թաքցնում էր:

Ես խմացրի նրան արաղի մնացորդը ևս:

Սկզբում խոսակցությունը խիստ հասարակ բաների վրա էր. ծերունին խոսում էր ծովի վրա, ձկների տեսակների վրա, խոսում էր, թե ո՛րքան իր «պառավը» օգնում է իրան, չորացնում է, պատրաստում է ձկները, և ինքը տարենը մի քանի անգամ կարողանում է քաղաք գնալ, իր ձկնեղենները վաճառելու համար և այլն: Բայց ո՞վ էր այդ պառավը, արդյոք նրա կի՞նն էր, ազգականն էր՝ այդ մասին ոչինչ չէր խոսում:

Նենեն և պառավը շուտով հեռացան ընթրիքի սեղանից, մեր խոսակցությունը նրանց չէր զբաղեցնում: Պառավը քաշվեցավ մի անկյունում, սկսեց նիրհել,

որովհետև շատ հոգնած էր, իսկ Նենեն մոտեցավ ճրագի լույսին, սկսեց մի բան կարել: Նրան այն օր պառավը ընծայել էր իր լավ հագուստներից մեկը, որ ինքը չէր գործածում, և Նենեն այդ հագուստը ձևում, էր, հարմարեցնում էր իր հասակին:

Ես և ձկնորսը մնացինք մենակ:

Շա՞տ ժամանակ է, որ դուք այդ ծովի ափի մոտ եք բնակվում, Հարցրի ես:

Ավելի քան վեց տարի:

Միշտ ձո՞ւկ էիք որսում:

Այո՛:

Իսկ առա՞ջ:

Այդ մի՛ հարցրու...

Մեջ մտավ Նենեն, իր կարը բերելով ինձ ցույց տալով,

Տե՛ս, Մուրադ, ինչպես լավ կարեցի, այստեղ շատ լայն էր, նեղացրի, այստեղ երկայն էր, կտրեցի, այդ կոճակներն էլ պիտի փոխեմ, այն ժամանակ ավելի լավ կլինի:

Ես գովեցի նրա աշխատությունը, նա ուրախացավ և դարձյալ գնաց նստեց ճրագի մոտ:

Բայց Նենեի հետ խոսելու ժամանակ ես չէի նկատել, թե որպիսի խռովության մեջ էր գտնվում ծերունին, երբ նա լսեց իմ անունը՝ «Մուրադ»:

Մուրա՛դ.... կրկնեց նա խորհրդավոր ձայնով և դարձավ դեպի ինձ, հարցնելով.

Դա ռուսի անուն չէ: Ապա ի՞նչ ազգի անուն է:

Այդպիսի անուն կրում են հայերը:

Ես էլ հայ եմ:

Մի՞թե.... Ասաց նա և խորին մտածության մեջ ընկավ:

Ոչինչ հարկ չկար առաքինի ծերունու մոտ թաքցնել իմ ազգությունը, ես այդ անում էի միայն այն ժամանակ, երբ պետք էր խաբել մեկին: Բայց այդ խրճիթի մեջ վերին աստիճանի անազնվություն կլիներ, եթե ես անկեղծ չլինեի Ծերունին ավելի հետաքրքրությամբ հարցրեց,

Ո՞ր երկրից եք:

Պարսկաստանից:

Նրա հետաքրքրությունը ավելի ևս գրգռվեցավ:

Ճշմարի՞տ եք ասում: Ո՞ր գավառից:

Սալմաստից:

Ո՞ր գյուղից՛

Սավրա գյուղից՛

Այժմ տիրեց նրան մի տեսակ խռովություն, մի տեսակ սոսկում, որպիսին տիրում է այն մարդկանց, որոնք անգիտությամբ ընդունում են իրենց տանը մի անծանոթ հյուր, որին սկզբում լավ մարդ էին համարում, իսկ հետո հայտնվում է, որ նա անպիտանի մեկն է: Երևում էր, որ ծերունին տեղեկություններ ուներ Պարսկաստանի կամ Սավրայի հասարակության մասին: Նա հարցրեց,

Ինչպե՞ս է ձեր հոր անունը:

Սաֆար: Իսկ ձեր մո՞ր անունը:

Նազանի:

Ո՞ւմ աղջիկն էր ձեր մայրը:

Նրա հայրը կոչվում էր Բարսեղ, իսկ մոր անունը Եղիսա էր:

Ծերունին բոլորովին գունաթափվեցավ:

Ինչպե՞ս էր կոչվում ձեր պապը:

Ալո, և մեր տոհմն նրա անունով կրում է Ալոյան ազգանունը:

Որդի՛ս... գոչեց ծերունին և մարեցավ կուրծքիս վրա:

Վերջին բառը նա արտասանեց հայերեն լեզվով:

Ես բոլորովին ապշած էի, կարծում էի, թե տեսածս երազ էր: Մի՞թե դա իմ հայրն էր: Այդ ի՞նչ անակնկալ դեպք էր մի այնպիսի խուլ, մոռացված տեղում, ձկնորսի մենավոր խրճիթի մեջ գտնել նրան, որը վաղուց արդեն մեռած կամ կորած էր համարվում իր ընտանիքի համար:

Իմ առաջին հոգսը եղավ նրան ուշքի բերել: Խեղճը ամբողջ կես ժամ մնաց իմ գրկում անմռունչ, լեզուն կապվեցավ, միայն աչքերը բաց էր անում, նայում էր իմ վրա, իսկ երբեմն արձակում էր խուլ հառաչանքներ և դարձյալ ուշաթափ էր լինում:

Պառավը, որ այդ միջոցին նիրհում էր խրճիթի մի անկյունում, զարթնեց և, տեսնելով ծերունուն, սարսափելի ճիչ բարձրացրեց և սկսեց լաց լինել: Ոչ սակավ վախեցավ և Ներնեն: Նա թողեց իր կարը, վազեց իմ մոտ և անդադար հարցնում էր. «Տեր աստված, այդ ի՞նչ պատահեց, ի՞նչ եղավ նրա հետ»:

Ես նրանց հանգստացրի, թե վտանգ չկա, թե անվնաս ուշագնացություն է, շուտով կանցնի:

Ես դեռ գրկած ունեի հորս ալևոր գլուխը, և անբախտ որդու ուրախության արտասուքը թրջում էր նրա ճերմակ մազերը:

Հանկարծ նա ուշքի եկավ և, սոսկալի կատաղությամբ ինձ մի կողմ հրելով, աղաղակեց.

Հեռո՛ւ, անզգամ... դու խաբում ես... խաչագողները միշտ խաբում են... ի՞նչ սատանայական նպատակ քեզ իմ խրճիթը բերավ... ես չեմ ուզում տեսնել ձեր գարշելի երեսը... բավակա՛ն է ո՛րքան տանջվեցա... ո՛րքան չարիքներ կրեցի ձեր ձեռքից: Ես չեմ հավատում... Դու իմ որդին չես... դու սուտ ես ասում... դու խաբում ես ինձ... հեռո՛ւ այստեղից...

Նա կրկին մոտեցավ, բռնեց իմ օձիքից և աշխատում էր բռնությամբ դուրս ձգել իր խրճիթից: Այդ միջոցին մեջ մտան Նենեն և պառավը և, գրկելով ծերունուն, տարան նստեցրին իր տեղը:

Նա գլուխը քաշ գցեց, երկու ձեռքով բռնեց յուր աչքերը և արտասվախառն հեկեկանքով սկսեց ինքն իրեն խոսել.

Իմ Մուրադին ես չեմ տեսել... ես նրան մոր արգանդում թողեցի... այնուհետև հեռացա հայրենիքից և կրկին չվերադարձա այդ ապականված երկիրը... Երբ իմ Մուրադը ծնվեց, մայրը գրեց ինձ, «ճիշտ քեզ նման է, քո օրինակն ու պատկերն է... աջ թևքի վրա մի սև խալ ունի, ինչպես դու ունես...»

Վերջին խոսքերը լսելու ժամանակ ես մոտեցա նրան և, աջ թևքս մերկացնելով, ցույց տվի.

Նայեցեք, հայր, տեսեք այն խալը, որի մասին մայրս գրել էր ձեզ:

Նա աչքի լույսից զրկված Իսահակի նման սկսեց շոշափել իմ թևքը, նրա վրա կար մի սև խալ արծաթյա փոքրիկ դրամի մեծությամբ:

Մուրա՛դ... զավա՛կս.... դո՛ւ ես, դու... ձայն արձակեց նա և գրկեց ինձ:

Երկար նա բաց չէր թողնում ինձ իր թևքերի միջից, երկար նրա աչքերից հեղեղի նման հոսող արտասուքը թրջում էր իմ գլուխը: Վերջը կարծես արյան հետ դուրս բխեցին նրա սրտից հետևյալ բառերը.

Ա՛խ, ինչպե՞ս խաբեցին ինձ...

Ո՞վ էր խաբել նրան, ո՞ւմն էին վերաբերում նրա խոսքերը այդ մասին նա ոչինչ չխոսեց: Ես էլ չկամեցա հարցնել, որ ավելի չգրգռեմ նրա ցավերը: Մի այնպիսի սարսափելի տանջանքի հազիվ կարող էր դիմանալ նրա զառամյալ սիրտը: Անցյալի դառն և տխուր հիշողությունները, իսկ ներկայի անակնկալ ուրախությունը միօրինակ տանջում էին նրան: Ես չկամեցա ավելի վրդովել նրա բորբոքված զգացմունքները, թող տվի, մինչև առավոտյան ամեն ինչ կպարզվեր:

Նենեն և պառավը զարմացած նայում էին մեզ վրա: Մեր բոլոր խոսակցությունից նրանք ոչինչ չհասկացան, որովհետև մենք խոսում էինք մեր մայրենի լեզվով: Նրանք կա՛մ լաց էին լինում, երբ տեսնում էին մեր արտասուքը, կա՛մ ուրախանում էին, երբ նկատում էին մեր ուրախությունը:

Գիշերից բավական անցել էր, երբ պառավը իմ օգնությամբ ծերունուն իր անկողն ի մեջ դրեց: Բայց նա չկարողացավ հանգիստ քնել: Ամբողջ գիշերը անցկացրեց զառանցության մեջ. միշտ ա՜խ էր քաշում, արձակում էր դառն հառաչանքներ և լռում էր: Իսկ շատ անգամ ես լսում էի միևույն խոսքերը. «Ա խ, ինչպես խաբվեցա ես»:

Ես նստած էի նրա անկողնի մոտ և լի տխուր մտածություններով նայում էի անբախտ հոր տառապանքների վրա: Արդյոք ի՞նչ մի դժոխային կետ կար այդ ողորմելի մարդու ճակատագրի մեջ, որ այնպես խռովեցնում էր նրան: Ո՞վ գիտե, ինչե՜ր էին անցել նրա գլխով, ո՞վ գիտե, իր կյանքում ո՛րպիսի դառն արկածների էր հանդիպել նա, որ այնպիսի սոսկալի կերպով տանջվում էր, երբ հիշում էր դժբախտ անցյալը:

Երևի դուք վատ լուր հաղորդեցիք նրան, Հարցրեց պառավը:

Ընդհակառակն, իմ հաղորդած լուրերը խիստ ուրախալի էին:

Ապա ինչո՞ւ այդպես խռովության մեջ ընկավ նա:

Չգիտեմ:

Այդպես շատ անգամ պատահում էր նրա հետ, խոսեց պառավը: Երբեմն ամբողջ օրերով պատառ հաց բերանը չէր դնում և ոչ գնում էր ծուկն որսալու, այլ

անշարժ նստած խրճիթի դռանը, ժամերով նայում էր ծովի վրա, նայում էր անցուդարձ անող նավերին ու նավակներին և մտածում էր: Ի՞նչ էր մտածում նա, ես այդ չգիտեի, նա երբեք իր սիրտը ինձ մոտ չէր բաց անում, բայց ես շատ անգամ նկատում էի նրա աչքերում արտասուք: Լինում էին օրեր, որ նա ուրախ էր, խոսում էր, ծիծաղում էր և մինչև անգամ հանաքներ էր անում: Բայց հանկարծ, կարծես թե, մի չար ոգի անցավ նրա մոտով, և նա մտաբերեց մի ինչ-որ բան, և կրկին տխուր մռայլը պատում էր նրա դեմքը, սկսում էր հառաչել, սկսում էր անիծել իր բախտը...

Ամբողջ գիշեր մենք անքուն մնացինք: Ներեն նույնպես չպառկեց քնելու, երբ տեսավ, որ ես նստած եմ: Խեղճ աղջիկը չգիտեր՝ ինչո՞վ փարատեր իմ տխրությունը: Նրան հայտնի չէր դժբախտ հոր և նույնքան դժբախտ որդու ցավալի անցյալը: Նա չգիտեր, որ մենք աշխարհի ամենաթշվառ արարածներից մեկն էինք, անտուն, անհայրենիք, հալածված դառն հանգամանքների բռնությունից, թափառում է՛ինք երկրե երկիր, որպես մի արմատախիլ եղած, չորացած բույս, որին փոթորկային հողմի անգթությունը տարուբերում է յուր կատաղի հոսանքի հետ...

Այո՛, Ներեն չգիտեր ինչով մխիթարել ինձ: Որդին հանդիպում էր կորած, մոռացված հորը և, փոխանակ ուրախանալու, տրտմում էր, որովհետև այդ հանդիպումը պիտի բաց աներ նրա առջև կատարված պատահարների մի սոսկալի վիհ, որ մինչև այն օր նրան անհայտ էր...

Ներեն միայն հարցրեց ինձ.

Դու առաջուց ճանաչո՞ւմ էիր այդ ծերունուն:

Նա իմ հայրն է, պատասխանեցի ես: